

Van World Capital of Internationalism tot EU-Randstad

*De ruimtelijke en politieke ontwikkeling van stedenlandschap Europa
na twee wereldoorlogen en een koude oorlog*

=Tekst met afbeeldingen van een korte lezing in de bibliotheek van het Vredespaleis in
Den Haag ter gelegenheid van het honderdjarige jubileum
12 november 2012

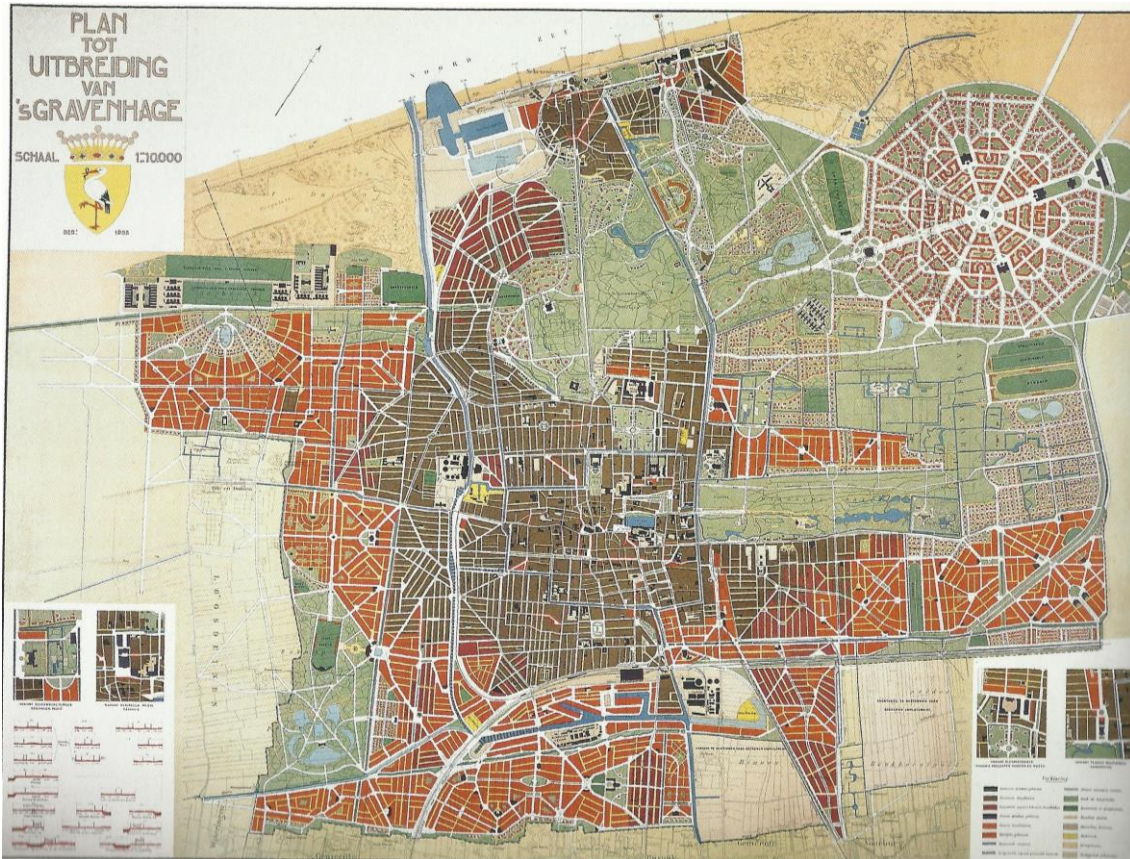
= door *Steven van Schuppen*

***Hoe past het beeld van De Bazels ontwerp voor de 'World Capital for
Internationalism' uit 1905 in de ruimtelijke en politieke ontwikkeling van de
Europese stad op een steeds hoger schaalniveau, van het Den Haag van 100
jaar geleden tot en met de EU-Randstad van de 21^e eeuw. Dat is de centrale
vraag in deze kort lezing.***

>>: afbeelding ontwerp van K.P.C. de Bazel van de World Capital of Internationalism 1905

===De decennia voorafgaande aan de Eerste Wereldoorlog waren jaren van uitgesproken groei: economisch echt *boom*ing, een tijd van snel groeiende steden. Europa, de hele wereld, beleefde een tweede industriële revolutie. Na de stoommachine en het staal was het nu tijd voor de revolutie van de chemie en de elektriciteit. Aan Nederland was de eerste revolutie goeddeels voorbijgegaan. Ons land moest nu vanaf het laatste decennium van de 19^e eeuw een dubbele inhaalslag maken: twee industriële revoluties ineen. In Nederland waren daardoor de decennia voorafgaande aan de Eerste Wereldoorlog extra stormachtig, en zeker in de grote steden in het westen des lands. Zo ook in Den Haag, dat tussen 1890 en 1920 groeide van 156.000 naar 354.000 inwoners, dat is niet alleen verhoudingsgewijs maar ook in absolute aantallen de grootste toename in de hele geschiedenis van de Residentie. Die groei vond plaats in een ruimtelijk regime van in minimale mate geleid liberalisme. Energievoorziening, openbaar vervoer en telefonie waren inmiddels al wel in publieke handen, maar de ruimtelijke ontwikkelingen van de stad waren nog goeddeels in de greep van het particuliere bedrijfsleven. Wel werd er vanuit de Dienst Gemeentewerken gepoogd om greep te krijgen op de ergste uitwassen van de revolutiebouwin de stedelijke uitbreidingen, maar met zeer wisselend succes.

>>afbeelding uitbreidingsplan Berlage 1908

De verhoudingen binnen het ruimtelijk beleid aangaande stadsuitbreidingen veranderde ingrijpend in het eerste decennium van de 20^e eeuw. Volgens de woningwet van 1901 van het [liberale] kabinet Pierson werd het maken van uitbreidingspannen de bevoegdheid van de gemeenteraad. Dankzij deze wet kwamen bovendien de nodige financiële middelen beschikbaar voor goede sociale woningbouw. In Den Haag kreeg de nieuwe politieke wind gestalte in het Uitbreidingsplan uit 1908 van H.P. Berlage.

Op Berlages uitbreidingsplan vinden we De Bazels plan voor een wereldhoofdstad uit 1905 terug. Dit plan beoogde de bouw van een stad in de duinen ten noorden van Den Haag met wetenschappelijke instellingen en een internationaal arbitragehof die moesten bijdragen tot de wereldvrede. De manier waarop Berlage het idee van De Bazel opnam in zijn uitbreidingsplan mist echter enkele niet onbelangrijke elementen uit het De Bazels plan. Bij De Bazel vinden we een park rond het centrale plein als een soort groen hart van de achthoekige plattegrond. De Bazels bebouwing is over de hele linie opener van opzet dan die van Berlage, meer in dialoog met het omringende groen. Dit sluit aan op de Haagse stedenbouwkundige traditie waar De Bazel vertrouwd mee was. De achthoek die Berlage in 1908 in zijn stadsuitbreidingsplan opnam is strakker en geslotener van opzet. Het ademt de geest van dirigisme, een geest die tijdens het interbellum de architectonische en stedenbouwkundige lijnen in Den Haag zouden domineren, vaak tot in de kleinste details. Lijnen waarop overigens in de steeds magerder jaren 20 en 30 in de uitvoering steeds verder op beknibbeld werd.

===**Na de Tweede Wereldoorlog** stonden stedenbouw en ruimtelijke ordening in het teken van de wederopbouw. Snelle grootschalige uitbreidingen waren nodig om de door de naoorlogse babyboom veroorzaakte woningnood te lenigen, een nood die door de grootscheepse oorlogsverwoestingen als gevolg van de aanleg van de Atlantikwall in Den Haag nog extra zwaar drukte.

>> **Structuurplan Den Haag van Dudok in 1949**

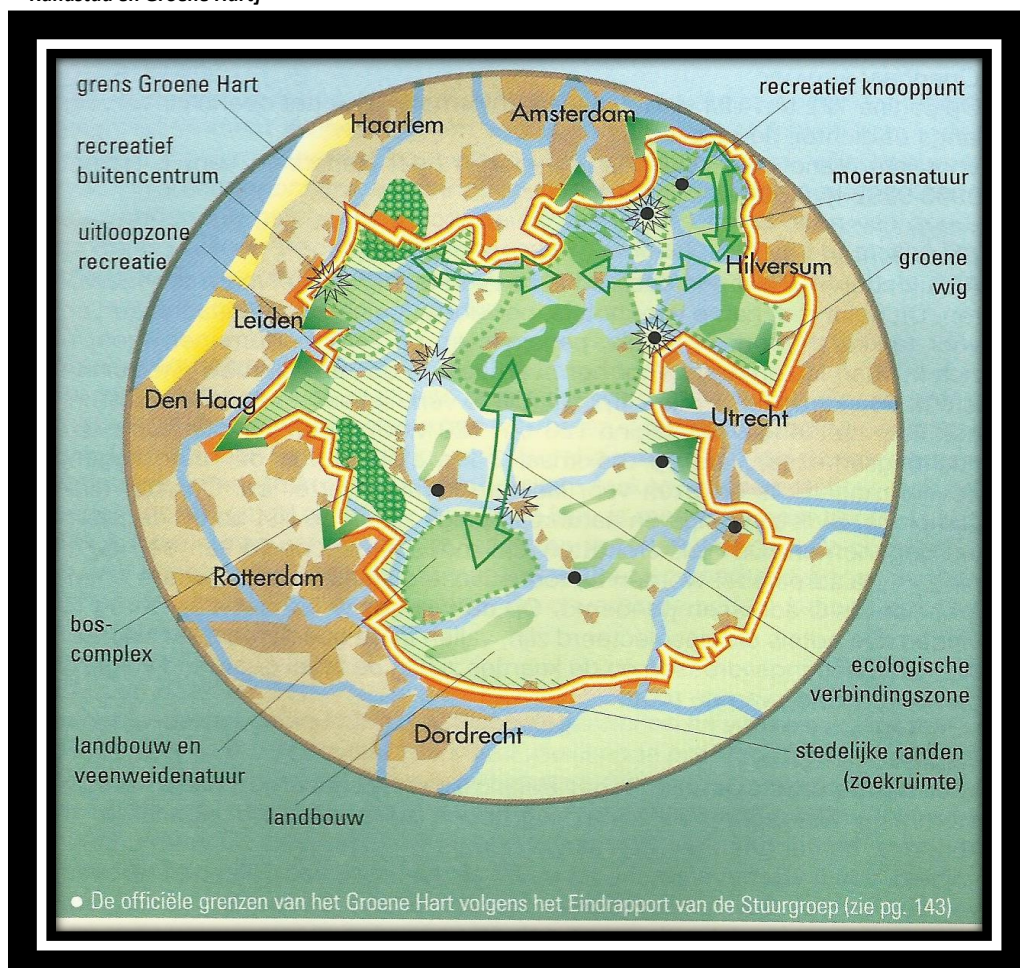
De stadsstedenbouwer Willem Dudok wilde met zijn Structuurplan uit 1949 voor **Den Haag** twee vliegen in één klap slaan: 1: de omvang van het stadscentrum verdrievoudigen, waarbij voor de

aanleg van een cruciale ontsluitingsweg dankbaar gebruik werd gemaakt van de grootscheepse huizensloop die in de oorspronkelijke jaren was gepleegd voor de aanleg van een antitankgracht van de Atlantikwall, en 2: een algehele opschaling van de ruimtelijke strategie op agglomeratieniveau.

Opschaling op het gebied van de ruimtelijke ordening vond in deze jaren over de hele linie plaats. Het concept van de *Randstad*, een keten van steden in het westen des lands rond een zogeheten *Groene Hart* kwam in zwang. Het verhaal gaat dat het beeld van een Randstad met een Groene Hart 'ontdekt' werd door luchtvaartpionier Plesman op een van zijn vluchten over westelijk Nederland.

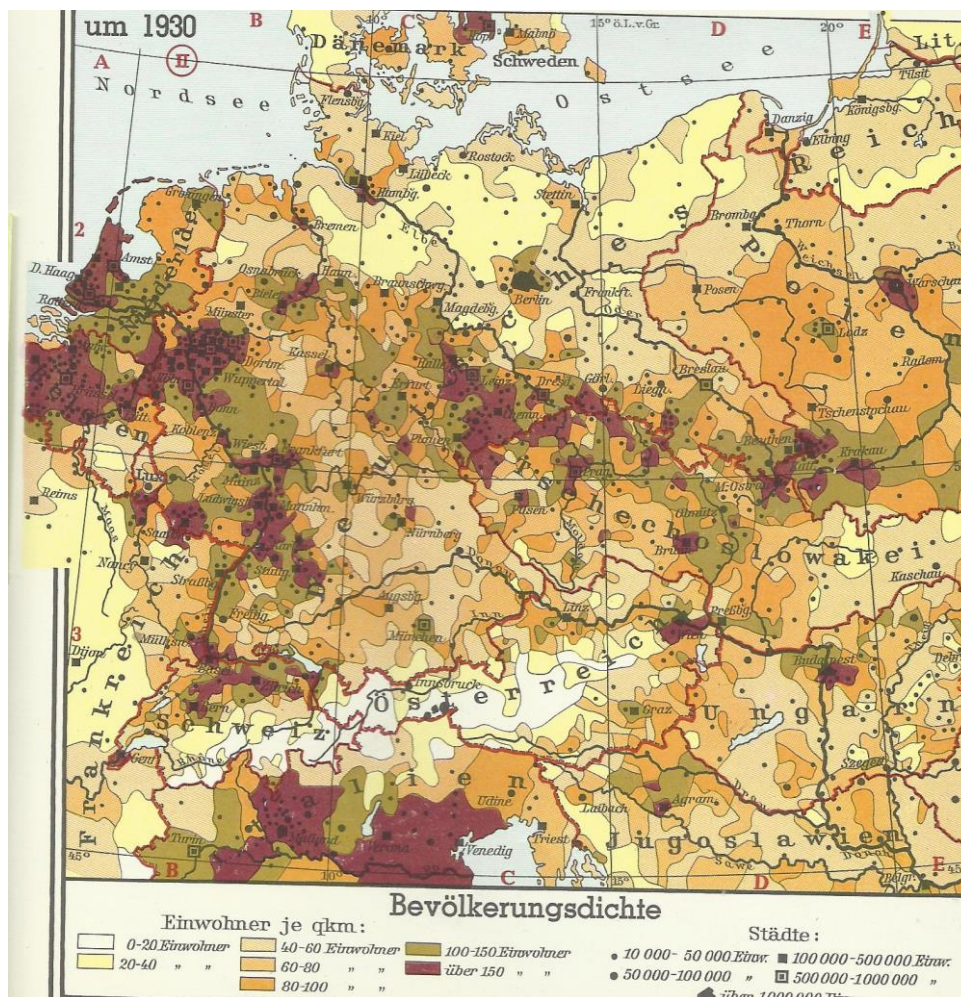
In het ruimtelijke denken over de **Randstad** groeide allengs het besef dat iedere grote stad een vorm van specialisatie zou kunnen en moeten ontwikkelen in het verlengde van de patronen die zich in de loop der eeuwen hadden ontwikkeld. Dat zou de Randstad in haar geheel alleen maar sterker maken.

>> *Randstad en Groene Hart*

Op het schaalniveau van **stedenlandschap Europa** was er tijdens deze jaren van de Koude Oorlog iets grondig mis. Het IJzeren Gordijn verstoorde en verbrak zelfs in veel gevallen de interstedelijke verbanden in Midden- en Oost-Europa, een bij uitstek verstedelijkt en economisch flink ontwikkeld gebied. De landen van het *cordonsanitaire* die tijdens het interbellum als buffer tegen 'het Sovjetgevaar' moesten dienen werden nu ingelijfd door de Sovjet Unie. Voor West-Europa was de balans van deze jaren positiever: door het ontstaan van de EEG, later EU, werden de oude aartsvijanden Frankrijk en Duitsland met elkaar verzoend.

===**Na de Val van de Muur** werd het weefsel van het stedenlandschap van Midden- en Oost-Europa hersteld. In de afgelopen twee decennia trad het ene na het andere midden- en oost-Europese land toe tot de EU. Economisch bloeide dit stedenlandschap weer opmerkelijk snel en krachtig op. Demografisch waren de babyboomjaren uit de wederopbouw inmiddels volop geschiedenis. Na de zogeheten pilknik in de jaren 60/70 raakte allengs de groei uit de bevolkingsomvang, om rond het begin van de 21^e eeuw in Europa in zijn geheel om te slaan in demografische krimp, in het oosten sterker dan in het westen.

[bevolkingsdichtheid Midden Europa rond 1930]

Hoe zullen deze nieuwe geopolitieke verhoudingen en tendensen uitwerken op de verstedelijkingspatronen en geoeconomische relaties op Europees schaalniveau? De demografische krimp kan leiden tot concentratie van stedelijke bebouwing en mogelijk hier en daar zelfs tot fragmentatie. Maar de belangrijkste patronen zullen eerder door de trek naar de stad versterkt dan

verzwakt worden. De technologische ontwikkelingen [waaronder ICT] kunnen wel hier en daar leiden tot verschuivingen waarbij nieuwe economisch succesvolle gebieden ontstaan of oude industriegebieden een nieuw leven beginnen als *brainpark*: oostelijk Noord Brabant rond Eindhoven is daar een treffend voorbeeld van. Op het schaalniveau van stedenlandschap Europa lijkt zich een reeds bestaand patroon steeds sterker af te gaan tekenen. Dat is een patroon van een kring van clusters die op hun beurt bestaan uit een netwerk van stedelijke agglomeraties. Die kring van clusters vormen op Europees schaalniveau een soort EU-Randstad. Elk cluster ontwikkelt een zekere specialisatie binnen EU-Randstadverband.

Een goed voorbeeld van zo'n cluster is de zogeheten 'ABC-stad': Amsterdam- Brussel- Cologne/Keulen met in als industriële en infrastructurele kern het BRAR-netwerk [Brabant- Rotterdam- Antwerpen- Ruhrgebied]. Elk cluster ontwikkelt een zekere specialisatie binnen EU- Randstadverband. Spits de ABC/BRAR-cluster zich toe op infrastructuur, een ander legt zich toe op bestuurlijk-financiële zaken, zoals het netwerk Luxemburg-Frankfurt-Straatsburg[-Parijs]. EU- hoofdstad Brussel ligt strategisch op het raakvlak van beide clusters. Andere voorbeelden van clusters op de ring van de EU- Randstad: Milaan/Turijn-München/Zürich, Wenen-Boedapest, het economisch sterk opkomende cluster Berlijn-Saksen-Silezië-Krakow-Warschau en de stedelijke as Bremen-Hamburg-Kopenhagen/Malmö die zich specialiseert op duurzame energieopwekking. Naast specialisatie kent de EU-Randstad overigens nog meer overeenkomsten met Randstad Holland zoals de groene buffers en de gangen tussen de clusters en de een relatief groen hart. [*zie bevolkingsdichtheidskaartje hiervóór*]

Europa bestaat natuurlijk uit beduidend meer dan deze kringen van stedelijke agglomeratieclusters binnen de EU-Randstad. Politiek en cultureel is ons werelddeel ingekaderd binnen drie hoekpunten: het Iberisch schiereiland, Skandinavië en de Balkan. Op deze hoekpunten is de tendens tot politieke aansluiting van oude of nieuw ontstane landen bij Europa in de vorm van de EU het grootst. Aan de drie zijden van de EU-driehoek is die tendens veel minder. Groot Brittannië verwijderd zich steeds sterker van continent, de mediterrane kant oriënteert zich meer en meer op het zuiden, aan de oostelijke zijde van de driehoek bestaat er maar een beperkte ambitie om landen uit de Russische invloedssfeer als Oekraïne en Wit Rusland lidstaten te maken - een associatieverdrag lijkt voldoende.

====Zal de EU-Randstad zich in de 21^e eeuw behalve op ruimtelijk en economisch gebied ook politiek-bestuurlijk gaan ontwikkelen?

De EU heeft zich als vredesproject dusdanig bewezen dat er ruimte kan komen voor andere structuren die niet gebaseerd zijn op de bestaande lidstaten, die op hun beurt teruggaan op de 19^e-eeuwse natiestaten. Meer en meer zal bovendien de behoefte groeien aan overleg over ruimtelijke en geo-economische zaken tussen de clusters van stedelijke agglomeraties binnen de EU-Randstad. Er zal daarbij ook steeds meer behoefte ontstaan aan coalitievorming tussen de clusters van stedelijke agglomeraties om de bestaande lidstaten heen. Nu al zouden sommige Duitse deelstaten eigenlijk het liefst direct zelf hun zaakjes met 'Brussel' willen regelen.

Het concept van een EU-Randstad past in een mondiale trend. De 21^e eeuw is eeuw van de opkomst van de stad. Wat zouden de bestuurlijke consequenties daarvan moeten zijn? *Als burgemeesters de wereld zouden regeren*, zoals de Amerikaanse politicoloog Benjamin Barber bepleit?

Steven van Schuppen

Den Haag, 12 november 2013

www.dubbelkrimp.nl www.stevenvanschuppen.nl